

VUKOVAR '91. U ISTRAŽIVANJIMA INSTITUTA PILAR

Mateo ŽANIĆ, Dražen ŽIVIĆ

Uvod

Samostalno ili u suorganizaciji, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar održao je do sada šesnaest znanstveno-stručnih skupova (prvi već daleke 1998.) kojih je cilj bio rasvijetliti i znanstveno vrednovati različite aspekte fenomena »Vukovar '91.« i Vukovarske paradigme te na osobit način Vukovarske bitke, koja je zbog svojih složenih uzroka i teških demografskih, društvenih i materijalnih posljedica postala jedan od središnjih, pa i prijelomnih događaja u suvremenoj hrvatskoj povijesti.

Do sada je objavljeno sedam opsežnih zbornika radova s više od 2200 stranica teksta i priloga, koji obuhvaćaju većinu izloženih priopćenja, od prvog zbornika *Vukovar '91 — značenje, vrednote, identitet*, u kojem su radovi sa znanstveno-stručnih skupova održanih u Zagrebu 1998. i 1999., pa do posljednjeg zbornika naslovljenog *Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, objavljenog 2013.¹ Osim toga, znanstveni radovi o Vukovaru mogu se pronaći u časopisu *Društvena istraživanja* koji objavljuje Institut Pilar i to osobito u brojevima posvećenim temama vezanim uz Domovinski rat.²

S obzirom na relativno veliku produkciju radova čini se opravdanim sažeti ključne u njima izložene uvide. Kako bismo što preglednije prikazali radove izložene o vukovarskim događanjima, sagledat ćemo ih kroz prizmu moguće kronološke podjele iznesene u radu »Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na Hrvatsko Podunavlje« (Živić, 2009.).

Prema toj kronologiji događaji u Vukovaru mogu se podijeliti u četiri osnovne faze:

1. *Razdoblje srpske pobune (puzajuće agresije), koje traje od travnja 1990. do 1. svibnja 1991. i obilježeno je brojnim događanjima potak-*

¹ Pregled svih objavljenih zbornika dan je u Dodatku.

² O tome se opširnije može pročitati u radu D. Živića u ovom zborniku.

nutim od strane srpske zajednice, od primjerice »referenduma« srpskog naroda o autonomiji u Hrvatskoj (organiziranog od 18. kolovoza do 2. rujna 1991.) do skupova u Borovu i Jagodnjaku na kojima su se već otvoreno ratničkim diskursom nazočnima obraćali Vojislav Šešelj i Milan Paroški, u to vrijeme istaknuti akteri na političkoj »sceni« Srbije.

2. Razdoblje otvorene agresije JNA i Srbije te vojnih sukoba, koje traje od 2. svibnja 1991. napadom na hrvatske policajce u Borovu do Sarajevskog primirja 2. siječnja 1992. U tom razdoblju, kako je poznato, dolazi do okupacije Vukovara te proglašavanja Republike Srpske Krajine (19. prosinca 1991.).

3. Razdoblje »ni mira ni rata«. U tom razdoblju zaustavljeni su veći ratni sukobi, ali nisu okončana stradanja i protjerivanja stanovništva. Razdoblje obilježava i angažman mirovnih snaga UN-a (UNPROFOR, UNCRO) pri čemu su na području Podunavlja i u Vukovaru bile smještene dvije pješачke bojne mirovnih snaga UN-a (iz Rusije i Belgije).

4. Razdoblje mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja. Razdoblje koje je trajalo od sredine siječnja 1996. do sredine siječnja 1998. uspostavljeno je Rezolucijom 1037. Vijeća sigurnosti UN-a.

Činjenica koju treba istaknuti jest da su na skupovima priliku za izlaganja imali ne samo hrvatski i inozemni znanstvenici, već i brojni pojedinci koji su imali važne uloge u nekoj od naznačenih faza. S obzirom na to da nije moguće u ovom kratkom osvrtu detaljno prikazati sve priopćene i objavljene radove, pa i polemike, koje su se osobito posljednjih godina vodile na skupovima, u ovom će se radu upozoriti samo na one koji su ponudili bitne uvide i odgovore na pitanja relevantna za razumijevanje tijeka događanja i teškoća koje je sa sobom nosila svaka od naznačenih faza.

Kako je došlo do Vukovarske bitke?

Vukovarskoj bitci prethodio je složen sklop društvenih, političkih i ekonomskih događanja kako na vukovarskom području tako i na širem državnom i međunarodnom planu. Kada je u pitanju međunarodni geopolitički okvir potrebno je posebno apostrofirati tri čimbenika: proces raspada komunističkih režima praćen formiranjem demokratskih uređenja, potom raspad višenacionalnih država kao što su SSSR, Čehoslovačka i Jugoslavija te na kraju uspostavu i međunarodno priznanje novih država (Sučić i Živić, 2007.).

U analitičko-istraživačkom smislu bilo je važno ustanoviti presudne čimbenike koji su doveli do oružane pobune Srba u Hrvatskoj, a potom i agresije na Republiku Hrvatsku. Gledajući problem u dužem povijesnom razdoblju, neza-

bilaznim za shvaćanje suvremenih događanja pokazuju se kontinuirani planovi širenja zapadnih srpskih granica kojih je cilj bilo povezivanje svih Srba u jednu državu. Povijest te ideje može se pratiti još od 1783., a u tom dugom razdoblju mogu se razlikovati različite faze. Tako na primjer Dragutin Pavličević razlikuje osam faza velikosrpske ideologije, a Ljubomir Antić piše o deset faza kroz koje je prošla velikosrpska ideja (Esterajher, 2013.). U fazi koja je prethodila agresiji na Hrvatsku osobitu važnost imao je *Memorandum*, koji je 1986. objavila Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU). Iz skupa tvrdnji iznijetih u tom dokumentu proizlazi i »mit o granicama, prema kojemu granice među republikama SFRJ nisu državne nego administrativne, dakle, podložne promjenama (dogovorom, ali i nasilnim putem)« (Živić, 2009., 101). Dakako, problem s *Memorandumom* nije samo u njegovom sadržaju, nego i u efektu koji je imao na mobilizaciju brojnih aktera koji su u slabljenju komunističkog pritiska vidjeli priliku za realizaciju velikosrpske ideologije. U tom trenutku posebno se potencirala promocija ugroženosti Srba koji žive izvan srbijanskih republičkih granica. U sustavnoj velikosrpskoj promidžbi medijskim se djelatnicima pridružio i »dio vodstva Srpske pravoslavne crkve i dio srpske intelektualne elite, predvođen pojedinim academicima Srpske akademije nauka i umetnosti te književnicima čije su knjige šovinističkog sadržaja tiskane u velikoj nakladi« (Nazor, 2013., 49). U kontekstu ostvarenja velikosrpskog plana prilikom raspada Jugoslavije više čimbenika je igralo važnu ulogu od kojih se u radovima naročito ističu sljedeći: pristrana uloga pojedinih međunarodnih aktera (Bing, 2010.), Jugoslavenska narodna armija, koja se stavila u funkciju srpske politike (Nazor, 2013.) te srpska populacija u Hrvatskoj, koja je prihvatila provedbu velikosrpskih planova (Rogić, 2004.). Upravo je potonji čimbenik važan s motrišta razumijevanja dubokih korijena i dalekosežnih učinaka srpske pobune i agresije JNA i Srbije. Ivan Rogić je navedeni čimbenik, u teorijskom i konceptualnom smislu, definirao kao **protudruštvo**.

Protudruštvo se definira kao »tvorba koja nastaje kada se etnička ili koja druga zajednica, konvencionalna inače u horizontalnoj strukturaciji društvene zbilje, 'premjesti' u ulogu društvenog sudionika koji određuje vertikalnu strukturaciju društva« (Rogić, 2004., 151). U konceptualiziranju pojma protudruštva upozorava se da se ono ne može izjednačiti s etničkom zajednicom jer su, primjerice, u redovima hrvatskih snaga bili i pripadnici srpske etničke zajednice. Mnogi pokazatelji međutim sugeriraju da su Srbi u pobuni i agresiji na Hrvatsku sudjelovali mobilizirani u protudruštvo, dakle masovno. Njihovo »premještanje« u ulogu vertikalnog društvenog sudionika praćeno je, prema Rogiću, s pet bitnih promjena: identifikacijom kojom se određuju kao borbena prethodnica drugog društva, dodanom većinom — postupkom kojim statistička manjina traži

način da postane većina, legitimacijom borca za novu granicu, definiranjem kao čuvara utopije te statusom gospodara stigme.

Svi ti elementi vodili su, nakon prvih višestranačkih izbora te najava osamostaljenja pojedinih jugoslavenskih republika, ratnom ishodu. Ratu, koji nije bio rezultat iracionalnih strasti, već je počivao na racionalnom planu širenja Srbije na teritorije Hrvatske i Bosne i Hercegovine (Šakić, 1993.). Pokazalo se da je tijekom rata u Hrvatskoj upravo Vukovarska bitka bila od presudnog značaja.

Značaj Vukovarske bitke za hrvatski Domovinski rat

Razdoblje otvorene agresije na Vukovar privuklo je očekivano iznimno mnogo pažnje istraživača. Pritom se osobito upućivalo na pitanje nesrazmjera opreme, naoružanja i broja ljudi kojim su raspolagale zaraćene snage, iznimnog doprinosa koji su pojedine institucije dale obrani grada, uništenja kulturne baštine grada te zlostavljanjima kojima su bili podvrgnuti zatočnici srpskih logora.

Kada je riječ o iznimnom značaju Vukovarske bitke, o njemu se već 1993. pisalo na sljedeći način: »Vojna teorija dosad nije zabilježila takav nesrazmjer između suprotstavljenih snaga u ratu (kvaliteta i brojnost tehnike, obučenost i broj vojnika) i borbenih rezultata koji su postignuti. To je i temeljni razlog što je rat za Vukovar postao, najprije medijski, a potom i vojno-stručni fenomen. Najpoznatije vojne akademije zapadnog svijeta nastoje dobiti što više podataka, karata i analiza tromjesečne obrane Vukovara: rasvjetljavanje vukovarskog misterija bitno će utjecati kako na ratne koncepcije, tako i na operativnu organizaciju vođenja rata — a potom i na proizvodnju (i prodaju) određenih vrsta oružja« (Jurčević, 1993., 496).

Upravo je Vukovarska bitka utjecala na materijalno, političko i psihološko slabljenje vojnog potencijala osvajačke vojske. Međutim, samo sagledavanje tijeka događaja upućuje na niz teškoća s kojima su se susretali vukovarski branitelji (Sučić i Živić, 2007.). Prvo, politički izbori održani 1990. nisu doveli do homogenizacije hrvatskog biračkog tijela, pa je na izborima u Vukovaru većinu ostvarila stranka SKH-SDP u koaliciji s manjim strankama. Time je dugoročno bila otežana priprema za organizaciju obrane u samom gradu. Osim toga, demografska slika grada i okolnih naselja također je otežavala obranu. Naime, prema popisu stanovništva 1991. u Vukovaru je živjelo 44.639 stanovnika od kojih su 21.065 (44,2%) bili Hrvati, 14.425 (32,3%) Srbi, a preostalih 9149 bili su pripadnici ostalih etničkih skupina te neizjašnjeni građani. Ta demografska slika sugerira izrazito heterogen etnički sastav stanovništva. Tome treba dodati i da su se sa sjeverozapadne i južne strane grada nalazila naselja s većinskim srp-

skim stanovništvom (Borovo, Trpinja, Vera, Bobota, Bršadin, Negoslavci). Ti faktori bili su od iznimne važnosti za vođenje bitke.

Napokon, ne treba zaboraviti ni ona obilježja geografskog i topografskog smještaja grada koja nisu išla na ruku braniteljima. Naime, »izduženost Vukovara uz Dunav (oko 12 kilometara), kao i činjenica da je rijetko gdje grad širi od jednog kilometra zračne udaljenosti (ponegdje se radi i o manje od 500 metara, npr. na crti Lužac—Vukovar), bitno je otežavala hrvatsku obranu. Naime, cijeli se grad, zapravo, nalazio na prvoj crti obrane, nije bilo rezervnih položaja u pravom smislu te riječi« (Sučić i Živić, 2007.).

U tim okolnostima vođena je bitka koja je trajala od 24. kolovoza do 20. studenog. U tom razdoblju mogu se izdvojiti četiri podetape (Sučić i Živić, 2007.).

Prva podetapa obuhvaća razdoblje od 24. kolovoza do 14. rujna. U tom razdoblju propadaju nastojanja agresora da brzo zauzme grad, no snage JNA i srpskih paravojskih postrojba pozicioniraju se na prilazima gradu i tako prekidaju bitne cestovne veze poput one između Vukovara i Bogdanovaca.

Od 14. rujna do 2. listopada razdoblje je kada nastupa opći napad agresora na Vukovar. U tom razdoblju dolazi također do ustroja 204. brigade Hrvatske vojske od postrojbi koje su do tada sudjelovale u obrani grada.

Trećom podetapom drži se razdoblje od 2. listopada do 10. studenog. Tada je u još nerazjašnjenim okolnostima zaustavljena akcija Hrvatske vojske i specijalnih postrojba MUP-a za deblokadu Vukovara, a organizirana je i evakuacija 109 teških ranjenika iz vukovarske bolnice.

Četvrta podetapa odnosi se na razdoblje od 10. do 20. studenog kada dolazi do okupacije Bogdanovaca (10. studenog), Lušca (12. studenog), Mitnice (18. studenog) te Borova naselja (20. studenog).

Vukovarska bitka ostavila je za sobom velik broj poginulih, ranjenih, zatočenih i nestalih osoba, a približno 22.000 Vukovaraca protjerano je iz grada u višegodišnje progonstvo.

Posljedice razaranja i stradanja Vukovara — nacionalni i međunarodni odjeci

Posljedice razaranja grada te protjerivanja većine njegovih prijeratnih stanovnika mogu se gledati na više razina od kojih su posebno važne dvije: trajna važnost Vukovara za hrvatski nacionalni identitet te međunarodni odjeci Vukovarske bitke. Samo razmišljanje o važnosti bitke za nacionalni identitet treba započeti s nekoliko bitnih faktičkih zapažanja. Vukovar je bio jedno od 124 naselja Hrvatskoga Podunavlja koja su se našla pod srpskom okupacijom. Ta su naselja predstavljala 40% teritorija Hrvatskoga Podunavlja. Prijeratna etnička struktura tih naselja

(popis 1991.) međutim pokazuje da je u njima neposredno prije agresije postojala prevlast naselja s većinom Hrvata kao i prevlast hrvatskog u ukupnom stanovništvu kraja. To znači da etno-demografska slika Hrvatskoga Podunavlja nije mogla biti izlika za nasilno mijenjanje republičkih granica (Živić, 2009.).

Dakako, Vukovarska bitka je ostavila trajne posljedice kako na brojnim sudionicima tako i na urbanom prostoru u kojem se vodila. Kada je u pitanju težina iskustva branitelja, ne smiju se izuzeti iz razmatranja ni naknadne torture kojima su bili izloženi u zatočeništvu. Istraživanje provedeno na velikom uzorku oslobođenih zatočenika pokazuje da su u logorima primjenjivane različite metode tjelesnog i duševnog mučenja (Milas i Šakić, 2004.). S druge strane se pokazalo da su religija i religioznost pomogli braniteljima i civilima koji su ostali u gradu i bili izloženi ratnim strahotama. Naime, upravo je religija pomogla mnogima u suočavanju s tim kriznim društvenim situacijama u kojima je ugrožen i sam ljudski život (Mihaljević i Bendra, 2012.). Osim toga, religija je odigrala posebnu ulogu u obnavljanju vjerničkog, društvenog i kulturnog života u gradu nakon povratka Vukovaraca iz progonstva (Mihaljević, 2013.).

Rezimiranje golemog razaranja do kojeg je došlo uslijed tromjesečne opsade grada upućuje na to da su osobito teško stradale »najvažnije urbane dominante, simboli hrvatskog nacionalnog identiteta grada: franjevački samostan s crkvom (samo na tom kompleksu ratna šteta je 45,5 milijuna kuna), brojne kapele, dvorac Eltz (41 milijun kuna), palača Županije (20 milijuna kuna), Gimnazija (17,5 milijuna kuna), rodna kuća nobelovca L. Ružičke, barokna jezgra..., no uništena je i gotovo sva industrija, komunalna infrastruktura i gotovo 3/4 stambenog fonda« (Karač, 2004., 133). Na koji način je ta težnja za brisanjem velikog dijela kulturne baštine jednog grada mogla izazvati reakciju i ostaviti trag na strukturiranju nacionalnog identiteta može se sagledati jedino ako se adekvatno pojmi sam pojam kolektivnog identiteta. Upravo se takvo poimanje pronalazi u definiciji prema kojoj je kategorija nacionalnog identiteta posebna socijalna tvorevina »s pomoću koje se zajednička zbiljnost jedne društvene skupine predodžuje i doživljuje kao živa zbiljnost imaginarnog kolektivnog tijela« (Rogić, 1993., 502). Kako je identitet tvorevina koja se neprestano produktivno dopisuje, moguće je zamisliti i preobrazbu nacionalnog ili kolektivnog identiteta kao preobrazbu imaginarnog simboličkog tijela. Gledajući na taj način mogu se rekonstruirati i promjene nastale u strukturi hrvatskoga nacionalnog identiteta kao posljedicu vukovarskih događanja i Vukovarske paradigme. Upravo je vukovarsko iskustvo preokrenulo uvjete u kojima se u ranijim državnim tvorbama reproducirao hrvatski nacionalni identitet u sljedećim oznakama: *genocidni identitet, skupina nesposobna za vojsku, jugoslavensko žensko te historistički i eurokršćanski simulacrum*.

No, kako proces oblikovanja nacionalnog identiteta predstavlja proces koji se u povijesnim okolnostima suočava s fakcitetom akterskih koalicija koje ga nastoje potkopati pokazat će još jedan koncept koji se nadovezuje na već spomenuti koncept protudruštva, a to je onaj **posramljivanja žrtve**. U ovom procesu su u aktersku koaliciju stupili i međunarodni akteri čiji se kontinuitet po tom pitanju može pratiti od samog pada i okupacije Vukovara, preko posjeta američke državne tajnice 1997. »Balkanu« do presuda izrečenih u Haagu 27. rujna 2007. tzv. vukovarskoj trojci. U podlozi prakse posramljivanja stoji sljedeća činjenica: »stvarnost koju proživljavamo povezana je s pokušajem prešućivanja, potiskivanja, premještanja, invertiranja i na kraju potpune negacije istine — odnosno značajno sintagmatski izrečeno i bliže službenoj psihodinamskoj terminologiji — pokušajem mijenjanja kolektivne svijesti« (Špoljar Vržina, 2009., 246).

O nastojanjima da se planski utječe na reinterpretaciju prošlosti posebnu pažnju privlače strategije relativizacije krivnje vezane uz ratna događanja. Taj postupak dolazio je do izražaja u nastupima brojnih kako međunarodnih tako i domaćih aktera. Tako je na primjer analiza televizijske serije *Smrt Jugoslavije* koju je Institut Pilar proveo 1996. pokazala da ona ne zadovoljava kriterije objektivnosti i nepristranosti jer »prezentacija sukobljenih nacionalnih skupina nedovoljno diferencira krivce i inicijatore sukoba od žrtava« (Šakić, 2000., 25).

Da iza pojedinačnih tendencioznih prikaza raspada Jugoslavije zapravo stoje smislene i racionalno definirane strategije, upozoravalo se u više navrata. U jednoj od takvih analiza koristi se koncept **renarativizacije destrukcije**, kojim se tumači postupak falsifikacije vukovarske tragedije (Šola, 2013.). U kontekstu renarativizacije vukovarske tragedije preciziraju se i pomno analiziraju četiri strategije: *strategija sekundarne viktimizacije i banalizacije*, *strategija relativizacije i obrtanja teza*, *strategija bratoubilačkog rata* i *strategija otezanja pravde i selekcioniranja krivaca*. Budući da je u medijskom prostoru renarativizacija vukovarske epopeje i dalje na djelu, drži se da je nužno i dalje se boriti za istinu o traگیčnim događajima koji su se zbili u Vukovaru (Šola, 2013.).

Svi navedeni primjeri sugeriraju težinu događaja koji su se u Vukovaru zbili 1991. kao i teškoće s kojima se susreću nastojanja da se prikupljene činjenice uklope u širi povijesni i društveni okvir. Ostaje vidjeti kako se sve to odražava na uspostavljanje poslijeratnog vukovarskog poretka.

Mirna reintegracija — odmjeravanje procesa i rezultata

Dana 12. studenog 1995. potpisan je *Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu* između predstavnika hrvatskih vlasti i predstavnika Srba koji su živjeli na tom području. Taj sporazum, poznat i kako Erdutski spora-

zum, stupio je na snagu 15. siječnja 1996. kada je započela i misija UNTAES-a kojoj je cilj bio reintegriranje do tada okupiranih istočnohrvatskih područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Misija je za Hrvatsku prvenstveno značila rješavanje problema teritorijalne cjelovitosti, a za međunarodnu je zajednicu taj proces značio prekid vojnih djelovanja, uspostavu regionalne ravnoteže te na koncu nastojanje da se u ratom devastiranoj regiji ponovno oživi multietnička slika (Bing, 2010.). Misija je trajala do 15. siječnja 1998., a Vijeće sigurnosti ocijenilo je da se radilo o iznimno uspješnoj misiji UN-a. Međutim, različiti aspekti, uspjesi i neuspjesi, tog procesa nisu do danas prestali biti predmetom propitivanja hrvatske akademske i najšire javnosti. Da se radilo o složenom procesu od kojeg su dvije strane imale različita očekivanja pokazuje i analiza sadržaja dvaju izdanja *Vukovarskih novina*, koje su paralelno izlazile u navedenom razdoblju (Žanić, 2010.). U prikazima »druge strane« u oba izdanja novina dominiraju negativna vrednovanja. Pritom su u srpskom izdanju očekivanja bila vezana uz ostvarenje šire političke autonomije, a s hrvatske se strane isticao zahtjev za punom integracijom područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske čime bi se stekao uvjet i za većim povratkom protjeranog stanovništva u do tada okupirano područje. Po završetku misije UNTAES-a ostala su brojna pitanja otvorena a jedno od najsloženijih, kako ostvariti »stabilan društveni poredak«, zaokupilo je pažnju više sociologa koji su pisali o navedenom razdoblju i njegovim posljedicama.

Renato Matić tako polazi od toga da se »unatoč različitim pokušajima međunarodnih, nacionalnih i lokalnih društvenih institucija, nije [se] ostvarilo povjerenje koje bi poticalo i pogodovalo stabilnom, kontinuiranom i autonomnom (samodostatnom i samoobnovljivom) razvoju regionalnog društva u hrvatskom Podunavlju« (Matić, 2010., 246). Stoga se konstruira koncept funkcionalne razine povjerenja koji počiva na postojanju socijalne odgovornosti i koji se odnosi na otvorenost aktera prema suradnji te postizanju zajedničkih ciljeva čime pozitivno utječe i na razvoj stabilnog regionalnog društva. Osim toga, autor razmatra i ona djelovanja koja mogu pomoći izgradnji međusobnog povjerenja članova zajednice. U tom kontekstu se razmatra demokratski pritisak na društvene elite, pogotovo one političke s obzirom na njihovu posebnu odgovornost koja proizlazi iz moći kojom raspolažu, potom na aktivnosti nevladinih udruga i pokreta te napokon na poticanje dijaloga koji treba ostvariti na svim razinama društvenosti. Ukratko, poziva se na uključivanje svih zainteresiranih subjekata u procesu oblikovanja gradskog života pri čemu građani ne bi bili puki konzumenti već kreativni subjekti.

Rasprava se vodila i o uzrocima i posljedicama onoga što Renato Matić razmatra kao »disfunkcionalnost društvenih odnosa« bilo da se govori o nepostoja-

nju uspješne strategije koja bi dovela do sklada ekonomskih i kulturnih potencijala sa zatečenim humanim kapitalom ovog kraja bilo da se nešto detaljnije uzima u obzir odgovornost lokalnih, nacionalnih i međunarodnih političkih aktera (Cvikić, 2010.; Špoljar Vržina, 2010.). O hrvatskim i srpskim političkim elitama tako se ustvrđuje da nisu dostigle standard demokratske kulture, nego funkcioniraju po principu »partizanskog mentaliteta«. Kada su u pitanju međunarodni akteri ukazuje se na njihovu neosjetljivost na kulturne specifičnosti i povijesni kontekst ratnog sukoba u Hrvatskoj. Tome se dodaje i sljedeći stav: »Europska unija kao *neoliberalni projekt* s promijenjenim gravitacijskim središtem individualnih i općih interesa kroz svoje *mirovne inicijative* u suradnji sa snagama UN-a dodatno su kao funkcionalni čimbenik *mirne reintegracije* povećali postojeće te pridonijeli nastanku novih problema u lokalnim multietničkim zajednicama« (Cvikić, 2010., 146).

Sagledavajući pitanje uspostave poslijeratnog vukovarskog poretka u okviru međunarodnih imperativa, antropološki osvrt na navedenu problematiku zaostava se upravo na točki prožimanja vanjskih napatuka i lokalnih odgovora. Osobito se pritom skreće pažnja na dva područja kojima se procjenjuju i normiraju lokalni prostori i središta geostrateške moći: onaj egzaktnosti i objektivnosti znanosti te onaj globalne demokratičnosti ljudskih prava i tolerancije (Špoljar Vržina, 2010.). U srazu sa strategijama moći koje, prikrivajući neuspjeh različitim humanitarnih organizacija, pružaju svojevrstu »fiktionalizaciju stvarnosti« izlazi se u vidu u preusmjeravanju pažnje znanstvenika i borbi za istinu lokalnih zajednica. U toj inverziji predmet znanstvenog interesa trebaju postati upravo predstavnici političkih i gospodarskih interesa koji ciljano provode svoja »mirotvorenja na Balkanu«. Prema tome: »Iz te hinjene globalne egzaktnosti izlazi je u upornom izricanju lokalno prešućivanih činjenica i inzistiranju da one budu pridodane nizu svih budućih analiza o mirnoj reintegraciji. Ujedno, to je i trajan prkos okoštanim svjetskim strukturama stabilizacije, koje percipiraju isključivo samoprovane pobjede vlastitih uspješnica nad lokalnim pojavama« (Špoljar Vržina, 2010., 121).

Napokon, ostaje pitanje može li se već sada naznačiti postojanje nekog dominantnog trenda kao rezultata brojnih neuspjeha upravljanja ovim krajem, pa čak i ono što se ponekad naziva eksperimentiranjem regijom? Prema nekim opažanjima može se govoriti o procesu samozatvaranja ovog, sjeveroistočnog dijela Hrvatske i to kako zbog ratnih okolnosti tako i zbog poratnih prilika (Šundalić, 2009.). Taj proces samozatvaranja uslijed sporog razvoja i siromaštva reflektira se i kroz nepovjerenje prema državnim institucijama i to na političkoj, gospodarskoj i međuljudskoj razini svakodnevice. Ovim se zatvara puni krug teškoća s kojima se u svojoj poslijeratnoj stvarnosti susreće vukovarski kraj, od onih etičkih i epistemoloških pa do gospodarskih i političkih.

Zaključak

Poznati francuski povjesničar F. Furet sugerirao je u svojim radovima iz 1970-ih na primjeru Francuske revolucije (1789.) da pojedini važni događaji imaju velik utjecaj na kulturni, politički i ekonomski život nekog područja i nakon što »formalno« završe. Vukovar u tom kontekstu nije iznimka. Nameće se stoga i pitanje u kojoj mjeri su znanstveni radovi pridonijeli razumijevanju onoga što je dovelo do rata te ocjeni ishoda rata.

Korisno je početi rečenicom kojom započinje prvi rad prvog objavljenog vukovarskog zbornika: »Iako je prošlo sedam godina od vukovarskih događanja 1991. godine, još nažalost postoji niz neuobičajenih faktografskih, interpretativnih i kontekstualnih nepoznanica o tom fenomenu« (Jurčević, 2000., 13). Vjerujemo da su radovi objavljeni u vukovarskim zbornicima rasvijetlili, ali i postavili čitav niz političkih, vojnih, ideoloških, demografskih, društvenih, žrtvoslovnih, religijskih, pravnih pa i identitetskih pitanja koja se tiču Vukovara '91. i Vukovarske paradigme. U ovom se radu, držimo, pokazalo da se kroz znanstvene radove nastojalo odgovoriti na ključna pitanja vezana uz Vukovar koja su se postavljala od početka devedesetih godina 20. stoljeća. To su pitanja: zašto i kako je došlo do Vukovarske bitke, kakav je bio tijek bitke, koji su razmjeri materijalnih i ljudskih gubitaka izazvanih agresijom na ovaj grad te koji su problemi uspostave poslijeratnog urbanog i društvenog poretka. Međutim, pitanja koja su već naznačena u dosadašnjim istraživanjima kao što su odgovornost političkih elita, kako za pojedina ratna događanja tako i u odnosu na današnji Vukovar (Bing, 2010.), snažni nacionalizam pa i veličanje velikosrpske ideologije u susjednoj Srbiji (Esterajher, 2013., Živić, 2013.), pitanje sjećanja na ratne događaje te reinterpretiranja povijesti u kontekstu »interesa« sadašnjosti (Špoljar Vržina, 2010.) svakako su takva karaktera da zazivaju daljnju znanstvenu pažnju. Time Vukovar '91. kao znanstvena tema i dalje ostaje iznimno zahtjevan i relevantan, ali i poticajan predmet znanstvenog istraživanja. Činjenica da su analize vukovarskih događanja iznjedrile i neke važne koncepte kao što su koncepti **protudruštva** i **posramljivanja žrtve** sugerira da se radi o složenim predmetima istraživanja čije objašnjenje je tražilo i inovativna terminološka i koncepcijska rješenja.

Napokon, u svijetu u kojem postoji velika međuzavisnost brojnih događaja, razumijevanje onoga što se dogodilo u ratnom i poslijeratnom Vukovaru 1991. pomaže razumijevanju niza drugih važnih društvenih procesa. Stoga nam ovaj grad, uzdrman ali i nepokoren ratom, sasvim sigurno mnogo toga govori o današnjoj Hrvatskoj, međunarodnoj zajednici i svijetu koji se neprestano mijenja.

Literatura

- A. BING (2010.), Međunarodna zajednica i reintegracija Hrvatskog Podunavlja: realpolitika i multietnički odnosi, u: *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- S. CVIKIĆ (2010.), Sociološki pristup u kritičkom preispitivanju društvenih posljedica «mirne reintegracije» u Vukovaru, u: *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- J. ESTERAJHER (2013.), Velikosrpska ideologija u suvremenom srbijanskom društvu. Nacrta za daljnje istraživanje, u: *Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- J. JURČEVIĆ (1993.), Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991..., *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 2-3, str. 479-499.
- J. JURČEVIĆ (2000.), Povijesno značenje Vukovara '91., u: *Vukovar '91 — značenje, vrednote, identitet*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Z. KARAČ (2004.), Tragedija urbane baštine Vukovara. Razaranje hrvatskog i europskog identiteta grada 1991. godine, u: *Vukovar '91: međunarodni odjeci i značaj*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- R. MATIĆ (2010.), Funkcionalna razina povjerenja, u: *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- V. MIHALJEVIĆ, I. BENDRA (2012.), Neki empirijski pokazatelji religioznosti stanovništva Vukovara za vrijeme opsade grada (25. kolovoza — 18. studenoga 1991.), u: *VICTOR QUIA VICTIMA. Nada za Hrvatsku*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda i Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- V. MIHALJEVIĆ (2013.), Religijska istina o Vukovaru '91., u: *Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- G. MILAS, V. ŠAKIĆ (2004.), O čemu svjedoče zatočenici srbijanskih logora?, u: *Vukovar '91: međunarodni odjeci i značaj*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- A. NAZOR (2013.), Kontinuitet velikosrpske ideologije kao uzrok rata u Hrvatskoj 1990-ih, u: *Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- I. ROGIĆ (1993.), Vukovar '91 i hrvatski nacionalni identitet, *Društvena istraživanja*, god 2, br. 2-3, str. 501-519.
- I. ROGIĆ (2004.), Vukovar '91 i praksa protudruštva, u: *Vukovar '91: međunarodni odjeci i značaj*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- S. SUČIĆ, D. ŽIVIĆ (2007.), Značenje Vukovarske bitke u stvaranju i obrani hrvatske države, u: *Vukovar — Hrvatska baština i perspektive razvoja*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- V. ŠAKIĆ (1993.), Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991..., *Društvena istraživanja*, god 2, br. 2-3, str. 217-245.
- V. ŠAKIĆ (2000.), Što je načelo Vukovar (znanstvena bilješka — 17. studenoga 1998.), u: *Vukovar '91 — značenje, vrednote, identitet*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- I. ŠOLA (2013.), Renarativizacijska destrukcija vukovarske epopeje, u: *Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.

- S. ŠPOLJAR VRŽINA (2009.), Hrvatski domovinski rat i prakse posramljivanja — antropološki osvrt, u: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- S. ŠPOLJAR VRŽINA (2010.), Mira reintegracija, nemoralna »pravda«, nemirna međunarodna savjest — prilog antropologiji Vukovara, u: *Mira reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- A. ŠUNDALIĆ (2009.), Globalna međuovisnost kao okvir hrvatskog kretanja od »zajednice« prema »društvu«: primjer istočne Hrvatske, u: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- M. ŽANIĆ (2010.), Predstavljanje i praćenje provedbe Erdutskog sporazuma u hrvatskom i srpskom izdanju Vukovarskih novina, u: *Mira reintegracija Hrvatskog Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- D. ŽIVIĆ (2009.), Demografski kontekst srbijanske oružane agresije na hrvatsko Podunavlje, u: *Demografski kontekst i sociokulturne posljedice Hrvatskoga domovinskog rata*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- D. ŽIVIĆ (2013.), Je li Vukovar (bio) srpski grad?, u: *Vukovar '91. — istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, Zagreb — Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.

Dodatak

- VUKOVAR '91 — ZNAČENJE, VREDNOTE, IDENTITET

Urednik: Josip Jurčević
Biblioteka *Zbornici*, knjiga 10.
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Zagreb, 2000., str. 150.

- VUKOVAR '91: MEĐUNARODNI ODJECI I ZNAČAJ
/ VUKOVAR '91: INTERNATIONAL ECHOES AND SIGNIFICANCE

Uredili: Josip Jurčević, Dražen Živić i Bruna Esih
Biblioteka *Zbornici*, knjiga 24.
Izvorni tekst i prijevod tiskani u međusobno obratnim smjerovima.
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Zagreb, 2004., str. 234 (izvorni tekst) i 250 (prijevod).

- VUKOVAR — HRVATSKA BAŠTINA I PERSPEKTIVE RAZVOJA

Urednici: Dražen Živić, Ivana Žebec
Biblioteka *Zbornici*, knjiga 33.
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar — Područni centar Vukovar
Zagreb—Vukovar, 2007., str. 586.

- DEMOGRAFSKI KONTEKST I SOCIOKULTURNE POSLIJEDICE
HRVATSKOGA DOMOVINSKOG RATA

Urednici: Dražen Živić, Ivana Žebec
Biblioteka *Zbornici*, knjiga 35.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar — Područni centar Vukovar
Zagreb—Vukovar, 2009., str. 284.

• MIRNA REINTEGRACIJA HRVATSKOGA PODUNAVLJA:
ZNANSTVENI, EMPIRIJSKI I ISKUSTVENI UVIDI

Uredili: Dražen Živić i Sandra Cvikić

Biblioteka *Zbornici*, knjiga 38.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar — Područni centar Vukovar
Zagreb—Vukovar, 2010., str. 370.

• VICTOR QUIA VICTIMA. Nada za Hrvatsku.

Uredio: Dražen Živić

Biblioteka *Zbornici*, knjiga 41.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i
Metoda i Ogranak Matice hrvatske Vukovar
Zagreb—Vukovar, 2012., str. 218.

• VUKOVAR '91. — ISTINA I/ILI OSPORAVANJE

(između znanosti i manipulacije)

Uredili: Dražen Živić, Sanja Špoljar Vržina, Vinicije B. Lupis, Sandra Cvikić

Biblioteka *Zbornici*, knjiga 42.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ogranak Matice hrvatske Vukovar
Zagreb—Vukovar, 2013., str. 426.